

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องการวิเคราะห์ภารกิจของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ครอบคลุมสาระเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย วิธีการดำเนินการวิจัย สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ดังนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา วัตถุประสงค์ โครงสร้างและภารกิจของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
2. เพื่อศึกษาความคิดเห็นของผู้บริหารและอาจารย์ของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เกี่ยวกับการภารกิจของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
3. เพื่อวิเคราะห์ภารกิจของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร การสัมภาษณ์ และการสอบถามความคิดเห็นจากประชากร ซึ่งประกอบด้วย

1. เอกสาร ได้แก่ พระราชบัญญัติ ประกาศ ระเบียบ ข้อบังคับ บันทึกเกี่ยวกับหนังสือราชการ หนังสือ วารสาร วิทยานิพนธ์ และสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
2. ผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ทั้ง 2 แห่งคือ สภาการศึกษามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ในพระบรมราชูปถัมภ์ และมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ในพระบรมราชูปถัมภ์ จำนวน 24 ราย และผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ จำนวน 5 ราย ซึ่งผู้วิจัยใช้แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับการภารกิจของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ในการรวบรวมข้อมูล ในส่วนของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์สัมภาษณ์ได้เพียง 22 ราย คิดเป็นร้อยละ 91.66

3. อาจารย์ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ 2 แห่ง จำนวนทั้งสิ้น 155 ราย ซึ่งผู้วิจัยใช้แบบสอบถามความคิดเห็นของอาจารย์ที่มีต่อภารกิจของมหาวิทยาลัยสงฆ์ด้านต่าง ๆ ในการรวบรวมข้อมูล ได้รับแบบสอบถามคืน 110 ราย คิดเป็นร้อยละ 70.96

ต่อจากนั้นผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้ออกเอกสารการสัมภาษณ์และการสอบถามความคิดเห็นมาวิเคราะห์เนื้อหาแล้วนำเสนอในรูปแบบตารางประกอบความเรียง โดยวิเคราะห์เป็นภาพรวมของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง

สรุปผลการวิจัย

ส่วนที่ 1 ประวัติความเป็นมา วัตถุประสงค์ โครงสร้างและภารกิจของมหาวิทยาลัยสงฆ์

การศึกษาของพระภิกษุสามเณรแบ่งออกได้เป็น 2 แบบคือ การศึกษาพระปริยัติธรรม เรียกว่า กัณฑ์ธุระ และการศึกษาพระกรรมฐานเรียกว่า วิปัสสนาธุระ การศึกษาของพระภิกษุสามเณรไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาพระปริยัติธรรม ซึ่งในสมัยแรก ๆ แบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ชั้นเรียกว่า บาเรียนตรี บาเรียนโท และบาเรียนเอก ต่อมามีการแก้ไขปรับปรุงใหม่เป็นประโยค 1 ถึงประโยค 9 เรียกว่าเปรียญ

ต่อมาในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าการศึกษาพระปริยัติธรรมแบบเดิมเป็นเพียงการศึกษาเล่าเรียนในชั้นต้นเท่านั้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งสถาบันการศึกษาสงฆ์ขึ้น 2 แห่ง โดยมีพระราชประสงค์ "เพื่อเป็นสถานศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูง" คือ

สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย สถาปนาขึ้นตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2436 ณ บริเวณวัดบวรนิเวศวิหาร เพื่อให้เป็นที่ศึกษาและเรียนพระปริยัติธรรมและวิชาชั้นสูงของพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกาย โดยพระราชทานนามว่า "มหามกุฏราชวิทยาลัย" แต่การจัดการศึกษาในระยะแรกของมหามกุฏราชวิทยาลัยคงจัดให้มีแต่การเรียนการสอนทางพระปริยัติธรรม ยังมีได้จัดให้มีการเรียนการสอนในรูปแบบของมหาวิทยาลัยอย่างที่ทรงมีพระราชประสงค์ จนกระทั่งวันที่ 30 ธันวาคม 2488 สมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์ได้ทรงประกาศจัดตั้งเป็นสถาบันการศึกษาชั้นสูง มีการจัดการเรียนการสอนอย่างมหาวิทยาลัยขึ้น โดยใช้ชื่อว่า "สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย" เริ่มเปิดสอนครั้งแรกเมื่อวันที่ 16 กันยายน 2489

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สถาปนาขึ้นตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน 2432 ณ บริเวณวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ โดยใช้ชื่อว่า "มหาธาตุวิทยาลัย" เพื่อให้เป็นที่ศึกษาเล่าเรียนทางปริยัติธรรมและวิชาการชั้นสูงของคณะสงฆ์ไทยฝ่ายมหานิกาย ต่อมาได้รับพระราชทานชื่อใหม่เมื่อวันที่ 13 กันยายน 2439 เป็น "มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย" แต่การจัดการศึกษาในระยะแรกนั้นยังไม่มีการเรียนการสอนอย่างมหาวิทยาลัย ยังคงเป็นการเรียนการสอนแบบเดิมคือพระปริยัติธรรม ต่อมาพระพิมลธรรม (ช้อย ฐานทัตตเถระ) อธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุพร้อมพระเถระผู้ใหญ่ได้ประชุมปรึกษาหารือกันยกสถานภาพเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ เมื่อวันที่ 9 มกราคม 2490 และได้เริ่มเปิดสอนครั้งแรกเมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2490

มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่งเปิดให้มีการเรียนการสอนทั้งระดับต่ำกว่าอุดมศึกษาและระดับอุดมศึกษา ในระดับอุดมศึกษานั้นเปิดสอนระดับปริญญาตรีและบัณฑิตศึกษา สำหรับปริญญาของสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยเรียกชื่อว่า "ศาสนศาสตร์บัณฑิต" โดยแบ่งออกเป็นคณะต่าง ๆ ดังนี้

1. คณะศาสนาและปรัชญา
2. คณะมนุษยศาสตร์
3. คณะสังคมศาสตร์
4. คณะศึกษาศาสตร์
5. บัณฑิตวิทยาลัย

ส่วนปริญญาของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ใช้เรียกชื่อปริญญาว่า "พุทธศาสตร์บัณฑิต" โดยแบ่งออกเป็นคณะต่าง ๆ ดังนี้

1. คณะพุทธศาสตร์
2. คณะครุศาสตร์
3. คณะสังคมศาสตร์
4. คณะมนุษยศาสตร์
5. บัณฑิตวิทยาลัย

เมื่อนิสิตนักศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ศึกษาสำเร็จภาควิชาการแล้ว นิสิตนักศึกษาจะต้องปฏิบัติตามฐานและปฏิบัติศาสนกิจ ซึ่งเป็นภาคปฏิบัติก่อนจึงจะถือว่าสำเร็จการศึกษาตามที่มหาวิทยาลัยสงฆ์กำหนดดังนี้

1. ปฏิบัติกรรมาฐาน ณ สถานที่และตามระยะเวลาซึ่งมหาวิทยาลัยกำหนดเป็นคราว ๆ ไป
2. ปฏิบัติศาสนกิจเป็นระยะเวลาอย่างน้อย 1 ปีในส่วนภูมิภาคหรือศาสนกิจอื่น ๆ ตามที่มหาวิทยาลัยกำหนดหรือเห็นชอบตามแต่กรณี

ในส่วนของการบริหารงาน มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งมีสภามหาวิทยาลัยเป็นองค์กรสูงสุดในการกำหนดนโยบาย ควบคุมกิจการโดยทั่วไปของมหาวิทยาลัย และมีอธิการบดีเป็นผู้ดูแลประสานงานระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ในมหาวิทยาลัยให้ดำเนินงานไปตามนโยบายของมหาวิทยาลัย ส่วนด้านงบประมาณนั้นมหาวิทยาลัยสงฆ์ได้รับเงินงบประมาณแผ่นดินจากรัฐบาลส่วนหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่งเป็นเงินนอกงบประมาณ (มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย, มูลนิธิมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เงินบริจาคจากผู้มีจิตศรัทธา และเงินรายได้ต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัยเช่น การจำหน่ายหนังสือ เป็นต้น)

มหาวิทยาลัยสงฆ์นอกจากจะดำเนินการกิจการด้านการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรเป็นภารกิจหลักสำคัญประการหนึ่งแล้ว ยังมีภารกิจอื่น ๆ เช่นด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และด้านการเป็นแหล่งรวมวิทยากรทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น

ส่วนที่ 2 ความความคิดเห็นของผู้บริหาร และอาจารย์ของมหาวิทยาลัยสงฆ์เกี่ยวกับภารกิจของมหาวิทยาลัยสงฆ์

จากการสัมภาษณ์ผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ จำนวน 22 รายจาก 24 ราย ปรากฏผลว่าผู้บริหารมีความคิดเห็นว่าการดำเนินงานของมหาวิทยาลัยสงฆ์ที่เด่นชัดและกระทำอย่างต่อเนื่อง ซึ่งนับเป็นภารกิจหลักของมหาวิทยาลัยสงฆ์ได้คือ

1. การให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร (ระดับอุดมศึกษา) (22 ราย)
2. การเผยแผ่พระพุทธศาสนา (20 ราย)
3. การเป็นแหล่งรวมวิทยากรทางพระพุทธศาสนา (17 ราย)

นอกจาก 3 ด้านดังกล่าวข้างต้นแล้ว ผู้บริหารบางท่านเห็นว่ามหาวิทยาลัยสงฆ์ยังมีการกิจการให้บริการทางวิชาการแก่สังคม, การเป็นผู้นำสังคมและชุมชน, การทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม, การสังคมสงเคราะห์และการให้โอกาสผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาอีกด้วย

สำหรับผลการสอบถามความคิดเห็นของอาจารย์ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ จำนวน 110 รายจาก 155 ราย เกี่ยวกับภารกิจของมหาวิทยาลัยสงฆ์ ปรากฏผลดังนี้

1. การให้การศึกษแก่พระภิกษุสามเณร (ระดับอุดมศึกษา) (106 ราย คิดเป็นร้อยละ 96.36)
2. การเผยแผ่พระพุทธศาสนา (108 ราย คิดเป็นร้อยละ 98.18)
3. การเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา (105 ราย คิดเป็นร้อยละ 95.45)

นอกจากภารกิจทั้ง 3 ด้านดังกล่าวข้างต้น อาจารย์ของมหาวิทยาลัยสงฆ์บางท่านยังมีความคิดเห็นว่ามหาวิทยาลัยสงฆ์ยังมีการกิจด้านอื่น ๆ อีกเช่น การให้บริการทางวิชาการแก่สังคม, การสังฆสงเคราะห์, การให้โอกาสแก่ผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา และการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม

สำหรับสภาพการณ์ปัจจุบันผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์เห็นว่า มหาวิทยาลัยสงฆ์ควรดำเนินการโดยเน้นหนักภารกิจเฉพาะด้านการให้การศึกษแก่พระภิกษุสามเณร (ระดับอุดมศึกษา) เพียงอย่างเดียว (9 ราย) เน้นด้านการให้การศึกษแก่พระภิกษุสามเณร (ระดับอุดมศึกษา) การเผยแผ่พระพุทธศาสนา และการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา (6 ราย) และเน้นด้านการให้การศึกษแก่พระภิกษุสามเณร (ระดับอุดมศึกษา) และการให้บริการทางวิชาการแก่สังคม (2 ราย)

ส่วนอาจารย์มหาวิทยาลัยสงฆ์มีความเห็นว่า มหาวิทยาลัยสงฆ์ควรเน้นภารกิจด้านการให้การศึกษแก่พระภิกษุสามเณร (ระดับอุดมศึกษา) การเผยแผ่พระพุทธศาสนา และการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา (61 ราย คิดเป็นร้อยละ 55.45) เน้นเฉพาะด้านการให้การศึกษแก่พระภิกษุสามเณร (ระดับอุดมศึกษา) เพียงอย่างเดียว (11 ราย คิดเป็นร้อยละ 10) และเฉพาะด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพียงอย่างเดียว (11 ราย คิดเป็นร้อยละ 10)

สำหรับในอนาคต ผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์เห็นว่าในอนาคตมหาวิทยาลัยสงฆ์มีแนวโน้มในการดำเนินภารกิจโดยเน้นภารกิจด้านการให้การศึกษแก่พระภิกษุสามเณร (ระดับอุดมศึกษา) การเผยแผ่พระพุทธศาสนา และการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา (8 ราย) เน้นเฉพาะด้านการให้การศึกษแก่พระภิกษุสามเณร (ระดับอุดมศึกษา) เพียงอย่างเดียว (3 ราย) และเน้นเฉพาะด้านการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนาเพียงอย่างเดียว (3 ราย)

ส่วนอาจารย์ของมหาวิทยาลัยสงฆ์มีความเห็นว่า มหาวิทยาลัยสงฆ์ควรเน้นภารกิจด้านการให้การศึกษแก่พระภิกษุสามเณร (ระดับอุดมศึกษา) การเผยแผ่พระพุทธศาสนา และการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา (71 ราย คิดเป็นร้อยละ 64.54) เน้นเฉพาะด้านการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนาเพียงอย่างเดียว (18 ราย คิดเป็นร้อยละ 16.36) และเน้นเฉพาะด้านการให้การศึกษแก่พระภิกษุสามเณร (ระดับอุดมศึกษา) เพียงอย่างเดียว (15 ราย คิดเป็นร้อยละ 13.63)

อภิปรายผลการวิจัย

การให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร (ระดับอุดมศึกษา)

ภายหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนามหาวิทยาลัยสงฆ์ขึ้น โดยมีพระราชประสงค์ "เพื่อให้เป็นสถานศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูง" ขึ้นแล้ว ผู้วิจัยพบว่าการดำเนินงานของมหาวิทยาลัยสงฆ์ที่เด่นชัดและกระทำอย่างต่อเนื่อง ซึ่งนับเป็นภารกิจหลักสำคัญประการหนึ่ง คือ การจัดการศึกษาให้แก่พระภิกษุสามเณร ซึ่งสอดคล้องกับความคิดเห็นของผู้บริหาร อาจารย์ส่วนใหญ่ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ และผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกมหาวิทยาลัยสงฆ์ แต่การจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์นั้น ในระยะแรกยังไม่มีการจัดการศึกษาในระดับอุดมศึกษาอย่างมหาวิทยาลัยทั่วไป คงเป็นเพียงการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรในระดับต่ำกว่าอุดมศึกษาและเป็นการเรียนการสอนวิชาการเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาหรือการเรียนการสอนแบบเดิมคือเรียนภาษาบาลี สันสกฤต เรียนเรื่องราวเกี่ยวกับพระไตรปิฎก ดังที่ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกมหาวิทยาลัยสงฆ์กล่าวว่า ถึงแม้สถาบันการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งจะมีสถานะเป็นมหาวิทยาลัย แต่ในสภาพเป็นจริงนั้นเป็นเพียงโรงเรียนธรรมคา (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2529) เป็นสถาบันที่มีเพียงการจัดการเรียนการสอนแบบดั้งเดิมคือ การสอนบาลีนักธรรม ไม่มีการเรียนการสอนวิชาการสมัยใหม่อย่างปัจจุบัน (พระครูสิริปัญญาเมธี, สัมภาษณ์) มหาวิทยาลัยสงฆ์เพิ่งจะมีการดำเนินงานในรูปแบบวิทยาลัยอย่างจริงจังเมื่อ พ.ศ. 2489 เป็นต้นมา ผู้วิจัยพบว่าสาเหตุเพียงมาจากความไม่เข้าใจระบบของการจัดการศึกษาในระดับอุดมศึกษาของพระสงฆ์ประกอบกับในสมัยนั้นพระสงฆ์ยังคงความเป็นผู้เฒ่าในด้านการศึกษาอยู่จึงมีความคิดว่าการจัดการศึกษาเท่าที่เป็นอยู่ขณะนั้นก็น่าจะเพียงพอแล้ว ซึ่งสอดคล้องกับสายทิพย์ จิตตมาศ ได้ศึกษาและพบสาเหตุที่การจัดรูปแบบของมหาวิทยาลัยต้องล่าช้าเพราะพระสงฆ์ที่อยู่ในระดับบริหารในระยะแรกพอใจที่จะอยู่อย่างโดดเดี่ยว โดยไม่ยอมรับรู้ความเปลี่ยนแปลงของสังคมมากนัก แต่เมื่ออารยธรรมตะวันตกได้แพร่หลายเข้ามาในประเทศไทยมากขึ้น ประชาชนได้รับการเรียนรู้วิชาการจากทางตะวันตก มีการเดินทางไปศึกษาต่อด้วยตนเอง ฉะนั้นถ้าพระภิกษุไม่พยายามศึกษาให้เข้าใจสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงก็จะกลายเป็นคนล้าหลังตามไม่ทันสังคมภายนอก (สายทิพย์ จิตตมาศ, 2526) ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้นจึงเป็นแรงจูงใจให้พระเถระชั้นผู้ใหญ่เห็นความจำเป็นถึงการปรับปรุงการศึกษาของพระสงฆ์ให้ทันสมัยขึ้นด้วยการสนองพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยการฟื้นฟูการศึกษาของสองสถาบันในรูปแบบวิทยาลัยอย่างจริงจัง โดยการจัดการศึกษาให้แก่พระภิกษุสามเณรในระดับอุดมศึกษา คือมีการศึกษาทั้งวิชาการทางพระพุทธศาสนาและวิชาสามัญทางโลก ซึ่งวิชาสามัญทางโลกนั้นต้องเป็นวิชาที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัยและสมณสาธูปของสงฆ์ ถึง

แม้ว่าในระยะแรก ๆ ของการจัดการศึกษาอย่างใหม่นี้จะได้รับการท้วงติงจากพระเถระชั้นผู้ใหญ่บางรูปว่า การที่ให้พระภิกษุสงฆ์ศึกษาวิชาการแผนใหม่เหล่านี้ อาจเป็นสาเหตุให้พระลาสิกขาเพื่อไปประกอบอาชีพอื่นกันหมดก็ได้ ในประเด็นนี้ผู้วิจัยพบว่า การที่พระได้มีโอกาสศึกษาวิชาการแผนใหม่ซึ่งมีทั้งวิชาการทางพระพุทธศาสนาและวิชาสามัญทางโลกนั้นไม่เป็นสาเหตุให้พระลาสิกขาบทเนื่องเพราะในการจัดการศึกษาพบว่ามหาวิทยาลัยสงฆ์ยังคงจัดให้พระนิสิตนักศึกษาได้เรียนวิชาทางพระพุทธศาสนาเป็นวิชาบังคับโดยมีวิชาสามัญทางโลกเป็นวิชาพื้นฐานหรือประกอบให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจสังคมมากขึ้น เป็นสื่อที่ช่วยเสริมให้พระที่สำเร็จการศึกษาสามารถไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้เหมาะสมและทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมปัจจุบัน ทั้งผู้บริหารและอาจารย์ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ต่างก็มีความเห็นว่าการจัดการเรียนการสอนลักษณะดังกล่าวอยู่ในสัดส่วนที่เหมาะสมและเป็นการเอื้อต่อพระบ้นจิตที่จะจบออกไปทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีใจจะไปประกอบอาชีพอื่นซึ่งสอดคล้องกับที่เสฐียรพงษ์ วรรณปกได้ยกเอาสถิติซึ่งพระเทพเวทีได้เคยศึกษาและแสดงสถิติของพระที่สำเร็จการศึกษาชั้นปริญญาจากมหาจุฬาฯ ตั้งแต่รุ่นแรกจนถึง พ.ศ. 2508 ว่ามีจำนวน 147 รูป มีลาสิกขา 47 รูปหรือร้อยละ 32.65 เทียบกับสถิติผู้สอบได้เปรียญ 9 ประโยค ตั้งแต่ พ.ศ. 2499 ถึง พ.ศ. 2508 จำนวน 64 รูป มีผู้ลาสิกขา 26 รูปหรือร้อยละ 40.62 (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2529) แสดงให้เห็นว่าการลาสิกขาเป็นไปตามปกติมาตั้งแต่โบราณกาลแล้ว

ถึงแม้ว่ามหาวิทยาลัยสงฆ์จะมีภารกิจประการแรกเช่นเดียวกับสถาบันอุดมศึกษาอื่น ๆ ในเรื่องการให้การศึกษา แต่การจัดการเรียนการสอนนั้นว่าแตกต่างกันกล่าวคือ มหาวิทยาลัยสงฆ์มีการรวมการเรียนการสอนทั้งระดับมัธยมศึกษาจนถึงระดับอุดมศึกษาเข้าไว้ด้วยกันเรียกว่าการจัดการศึกษาแบบเบ็ดเสร็จ ซึ่งการที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ต้องจัดการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาด้วยนั้น ผู้วิจัยพบว่าในระยะแรกของการจัดการศึกษาอย่างมหาวิทยาลัยใหม่ ๆ นั้นพระที่มาสักรเรียนมีความรู้แตกต่างกัน บางรูปก็จบมัธยมหกบางรูปก็จบมัธยมแปดต่างกัน ความรู้มีได้อยู่ในระดับเดียวกัน มหาวิทยาลัยสงฆ์จึงจำเป็นต้องปรับพื้นความรู้ให้ใกล้เคียงกันหรือเท่า ๆ กันก่อนเข้าศึกษาในระดับอุดมศึกษา เรียกว่าเตรียมบาลีอุดมศึกษา การจัดการศึกษาลักษณะดังกล่าวดำเนินมาจนถึงปัจจุบัน การที่จะยกเลิกการจัดการศึกษาลักษณะนี้จะทำให้เกิดปัญหากับมหาวิทยาลัยสงฆ์ในเรื่องของผู้สมัครเข้าศึกษา เนื่องด้วยกลุ่มผู้ที่จะเข้าศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยสงฆ์นั้นต้องเป็นพระภิกษุสามเณรเท่านั้น และพระภิกษุสามเณรกลุ่มใหญ่ที่เข้ามาศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยสงฆ์ก็คือกลุ่มผู้ที่หากมิได้บวชเป็นพระภิกษุสามเณรก็คงไม่ได้รับการศึกษาเกินภาคบังคับของรัฐ ซึ่งก็คือกลุ่มที่เรียกกันว่าผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาที่อาศัยการบวชเพื่อศึกษาต่อเป็นการเดินทางโดยทางอ้อม เพราะส่วนใหญ่เป็นลูกชาวไร่ชาวนายากจน เมื่อเข้ามาศึกษาในระบบของวัดจนจบการศึกษาทางพระปริยัติธรรมตามหลัก

สูตรกระทรวงศึกษาธิการ หรือจบหลักสูตรการศึกษาจากเตรียมบาลีอุดมศึกษาที่จะได้เข้าศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยสงฆ์ ซึ่งสอดคล้องกับที่ผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ได้กล่าวไว้ว่า ถ้าหากมหาวิทยาลัยสงฆ์จัดการศึกษาในระดับอุดมศึกษาเพียงด้านเดียว ทรัพยากรที่จะป้อนเข้ามหาวิทยาลัยสงฆ์จะยังมีน้อย และยิ่งเมื่อรัฐประกาศขยายการศึกษาภาคบังคับออกไปเป็น มัธยม 3 จะยิ่งทำให้มีปัญหากับมหาวิทยาลัยสงฆ์มากขึ้นอีก (พระมหาโกวิท สิริวัฒน์, สัมภาษณ์)

ในการจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์นั้น นอกจากจัดให้มีการเรียนการสอนวิชาการทางพระพุทธศาสนาและวิชาสามัญทางโลกแล้ว ยังกำหนดให้ผู้ที่จะสำเร็จการศึกษาต้องปฏิบัติตามธรรมเนียมและปฏิบัติศาสนกิจตามที่มหาวิทยาลัยกำหนด ซึ่งผู้บริหารและอาจารย์ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ส่วนใหญ่ก็เห็นด้วยกับการจัดกิจกรรมเหล่านี้ และผู้วิจัยพบว่าการจัดการศึกษาลักษณะนี้เป็นการจัดเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ตามหลักการทางพระพุทธศาสนา คือ ปรีชาปฏิบัติ และปฏิเวธ ซึ่งปรีชาป็นคือการที่พระนิสิตนักศึกษาได้ศึกษาเล่าเรียนวิชาการต่าง ๆ จากมหาวิทยาลัยจนครบตามรายวิชาที่กำหนดหรือจบภาควิชาการแล้ว พระนิสิตนักศึกษาจะต้องปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามระยะเวลาที่มหาวิทยาลัยกำหนด อันเป็นการดำเนินการตามหลักของพระพุทธศาสนาขั้นที่สอง และสุดท้ายคือการที่พระนิสิตนักศึกษาต้องออกปฏิบัติศาสนกิจคือการนำเอาทั้งวิชาการความรู้ต่าง ๆ ที่ศึกษาและการฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานไปใช้ให้เกิดประโยชน์ไปเผยแพร่ต่อประชาชนในชุมชนต่าง ๆ การจัดการศึกษาลักษณะนี้สอดคล้องกับพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ว่า "...เมื่อพระปรีชาสัมฤทธิ์ผลแล้วหลายอยู่ พระปฏิบัติสัมฤทธิ์ผลซึ่งจะเจริญไปพลได้ เมื่อพระปฏิบัติสัมฤทธิ์ผลไปพลอยู่ พระปฏิเวธสัมฤทธิ์ผลซึ่งจะสมบูรณ์ได้ พระปฏิบัติสัมฤทธิ์ผลย่อมเป็นรากเหง้าค้ำจุนแห่งพระศาสนา พระศาสนาจะดำรงอยู่และเจริญขึ้นก็ด้วยพระปรีชาสัมฤทธิ์ผล..." (พระราชปรารภในการก่อพระฤกษ์สังฆเสนาสน์ราชวิทยาลัย, รศ. 115) แต่ในการปฏิบัติศาสนกิจของพระนิสิตนักศึกษาในภูมิภาคเป็นเวลา 1 ปี หรือในเขตกรุงเทพและบริเวณรอบ ๆ กรุงเทพจะใช้เวลา 2 ปี ซึ่งมีสิทธิ์รับปริญญา นั้น พบว่ามีได้มีการนับหน่วยกิตในการศึกษาแต่อย่างใด คงเป็นเพียงข้อกำหนดเพื่อให้พระนิสิตนักศึกษาได้มีประสบการณ์และได้บำเพ็ญประโยชน์แก่ชุมชนและสังคมเท่านั้น และในการปฏิบัติศาสนกิจนั้นมหาวิทยาลัยมีการติดตามผลการดำเนินงานของพระนิสิตศึกษาน้อยมาก ซึ่งพระบางรูปก็กลับไปปฏิบัติงาน ณ ลำนำของตนเองโดยการร้องขอของเจ้าสำนักนั้นเป็นผู้ขอมาและยังเป็นผู้จัดส่งรายงานผลการปฏิบัติงานของพระนิสิตศึกษามายังมหาวิทยาลัยอีกด้วย ทำให้การปฏิบัติศาสนกิจของพระนิสิตศึกษาบางรูปไม่เป็นที่ตามจุดมุ่งหมายที่มหาวิทยาลัยกำหนดไว้ ซึ่งสอดคล้องกับที่พระเมธีธรรมภรณ์ได้กล่าวไว้ว่าการปฏิบัติกิจกรรมของพระนิสิตไม่ได้นำกิจกรรมมาบูรณาการกับหลักสูตร

ไม่มีการนับหน่วยกิตหรือการไปปฏิบัติศาสนกิจ 1 ปีน่าจะได้มีการติดตามผลประเมินผลมีการให้หน่วยกิต ไม่ใช่แยกออกไปคือจบแล้วค่อยไปปฏิบัติ การปฏิบัติงานควรเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตร (พระเมธีธรรมาภรณ์, สัมภาษณ์) และจากการวิจัยพบว่าบรรดาสิ่งเอื้ออำนวยต่อการเรียนการสอนของมหาวิทยาลัยสงฆ์ยังขาดแคลนและไม่มีความพร้อมอีกหลายอย่างเช่น ห้องสมุดที่ไม่มีความทันสมัย วัสดุอุปกรณ์การเรียนต่าง ๆ ไม่เพียงพอต่อความต้องการใช้ในการเรียนการสอน ตลอดจนครูอาจารย์ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ก็ยังคงขาดการส่งเสริมในด้านวิชาการอย่างเพียงพอ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะเป็นอุปสรรคสำคัญในการพัฒนาการเรียนการสอนของมหาวิทยาลัยสงฆ์ ทั้งนี้เป็นเพราะมหาวิทยาลัยสงฆ์ยังขาดการสนับสนุน โดยเฉพาะงบประมาณที่ได้รับส่วนใหญ่มักจะเป็นค่าเงินเดือนบุคลากรในมหาวิทยาลัย ส่วนงบประมาณที่จะนำมาใช้พัฒนาการเรียนการสอนยังขาดแคลนอยู่มาก

การเผยแผ่พระพุทธศาสนา

การดำเนินงานของมหาวิทยาลัยสงฆ์ที่เด่นชัดและต่อเนื่อง ซึ่งผู้บริหารและอาจารย์ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ส่วนใหญ่เห็นว่าเป็นภารกิจด้านหนึ่งของมหาวิทยาลัย คือการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ผู้วิจัยพบว่าการดำเนินการกิจด้านนี้มหาวิทยาลัยสงฆ์ยังคงมีการดำเนินงานในนามของมหาวิทยาลัยค่อนข้างน้อย ส่วนใหญ่จะเป็นการปฏิบัติในนามส่วนบุคคลมากกว่าสถาบัน เช่น การไปบรรยายธรรม ปาฐกถา อภิปรายธรรม เป็นต้น ผู้บรรยายจะได้รับเชิญเพราะความศรัทธาในตัวผู้บรรยาย มีการติดต่อโดยตรงกับผู้บรรยาย มีได้ผ่านมหาวิทยาลัยแต่อย่างไรก็ตามก็มีน้อยมาก การไปเผยแผ่จึงเป็นการกระทำส่วนบุคคล มีใช้สถาบัน เช่น พระราชธรรมนิเทศ (ระเบบ ชูตญาโน) จากสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย, พระเมธีธรรมาภรณ์ จากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับที่พระครูสุภัทรสารโสภณ กล่าวไว้ว่า มหาวิทยาลัยสงฆ์คงต้องมีบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มากขึ้นโดยเฉพาะเป็นการดำเนินการในนามสถาบันมากกว่าส่วนบุคคล (พระครูสุภัทรสารโสภณ, สัมภาษณ์) ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้น กิจกรรมบางครั้งยากที่จะแยกแยะได้ว่ากิจกรรมส่วนไหนเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดย สมณสาธูปของสงฆ์หรือเป็นการเผยแผ่โดยภาระหน้าที่ของมหาวิทยาลัยซึ่งถือได้ว่าเป็นกระบวนการที่สืบเนื่องกัน ดังที่ผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ได้กล่าวไว้ว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนากับการให้บริการทางวิชาการเป็นกิจกรรมที่ต่อเนื่องจากการผลิตบัณฑิต เช่นการจัดพิมพ์งานวิชาการพระพุทธศาสนาไปเล่มหนึ่งก็สามารถจัดได้ว่าเป็นการให้บริการทางวิชาการด้วยและเป็นการเผยแผ่ด้วย หรือการจัดส่งครูอาจารย์ไปสอนศีลธรรมตามโรงเรียน (พระเมธีธรรมาภรณ์, สัมภาษณ์) ฉะนั้นการเผยแผ่พระพุทธศาสนากับการให้บริการ

ทางวิชาการของมหาวิทยาลัยสงฆ์ซึ่งเป็นกิจกรรมที่คู่กันจนอาจกล่าวได้ว่าภารกิจด้านที่สองของมหาวิทยาลัยสงฆ์ควรเรียกว่า "การเผยแผ่และให้บริการวิชาการทางพระพุทธศาสนาแก่สังคม"

จากการเผยแผ่พระพุทธศาสนาซึ่งยากต่อการแยกแยะกิจกรรมดังกล่าวข้างต้น ประกอบกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ส่วนใหญ่เป็นการเผยแผ่ที่เกิดศรัทธาจากตัวบุคคลมากกว่าตัวสถาบัน ผู้วิจัยพบว่าเป็นสาเหตุหนึ่งทำให้อาจารย์ในมหาวิทยาลัยสงฆ์มีความคิดเห็นแตกต่างกันคือทั้งเห็นด้วยและไม่เห็นด้วยค่อนข้างใกล้เคียงกัน (ดังรายละเอียดปรากฏในตารางที่ 10) ซึ่งยากต่อการตัดสินใจ สำหรับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยผ่านทางสิ่งตีพิมพ์และสื่อมวลชนต่าง ๆ ซึ่งเท่ากับเป็นการประชาสัมพันธ์ตัวมหาวิทยาลัยด้วย มหาวิทยาลัยสงฆ์มีกิจกรรมด้านนี้ค่อนข้างน้อยมากหรือถ้ามีรูปแบบก็ไม่ชวนให้เกิดความสนใจใคร่ติดตาม ทั้งนี้เป็นเพราะมหาวิทยาลัยสงฆ์มีการเปิดตัวในด้านความสัมพันธ์กับชุมชนหรือองค์กรภายนอกน้อยมาก การทำกิจกรรมร่วมกับสถาบันอื่น ๆ ก็ยังมีปริมาณน้อยมาก นुकลากรของมหาวิทยาลัยสงฆ์ที่มีความสามารถในด้านกาเผยแผ่หรือการประชาสัมพันธ์อันเป็นที่ยอมรับนับถือโดยทั่วไปยังมีน้อยมาก ดังที่ศาสตราจารย์ สุนน อมรวิวัฒน์ กล่าวไว้ว่า ภารกิจด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของมหาวิทยาลัยสงฆ์นั้นพบว่าพระนิสิตนักศึกษาจากทั้งสองมหาวิทยาลัยได้ออกไปเป็นผู้นำในการเผยแผ่ไม่ว่าจะเป็นพระเทพเวที (ประยุทธิ์ ปยุตโต) พระเมธีธรรมาภรณ์จากมหาจุฬาฯ หรือพระราชธรรมนิเทศจากมหามกุฏฯ หรืออาจารย์จ่านงค์ ทองประเสริฐ ซึ่งเป็นที่ยอมรับนับถือกันมาก จึงไม่มีข้อสงสัยในองค์ความรู้ แต่ยังไม่ค่อยชัดเจนในแง่ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ที่จะนำองค์ความรู้มาประยุกต์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา (สุนน อมรวิวัฒน์, สัมภาษณ์)

เกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในต่างประเทศผู้วิจัยพบว่า มีพระบัณฑิตจากมหาวิทยาลัยสงฆ์ได้เดินทางไปปฏิบัติศาสนกิจในประเทศต่าง ๆ จำนวนมาก แต่พระบัณฑิตที่ไปนั้นส่วนใหญ่เดินทางไปโดยส่วนตัวคือติดต่อกับวัดในประเทศนั้น ๆ เอง โดยการสนับสนุนหรือการรู้จักชอบพอกันเป็นการส่วนตัว มีได้เดินทางไปโดยมหาวิทยาลัยสงฆ์เป็นผู้คัดเลือกและจัดส่งไป จึงเกิดปัญหาในการปฏิบัติศาสนกิจ เพราะพระบางรูปไม่มีความสามารถเพียงพอที่จะไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ ดังที่หัวหน้าคณะสงฆ์วัดไทยในสหรัฐอเมริกาได้แสดงความคิดเห็นว่า พระบัณฑิตที่จะเดินทางไปปฏิบัติศาสนกิจในต่างประเทศ ควรต้องรอบรู้ทั้งปริยัติและปฏิบัติโดยเฉพาะด้านปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งเป็นที่สนใจของชาวต่างประเทศมาก ภาษาอังกฤษซึ่งเป็นสื่อสำคัญในการเผยแผ่ ชาวต่างประเทศส่วนใหญ่ที่เข้ามาในวัดไทยมักจะศึกษาด้านทฤษฎีมาก่อนแล้วจึงมาหาผู้แนะนำการปฏิบัติที่ถูกต้องในวัดไทย (พระวิสุทธิสมโภช, พระวิเชียรธรรมคุณาธร, สัมภาษณ์) ในส่วนของการปฏิบัติในการไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศซึ่งนับได้ว่ามหาวิทยาลัยสงฆ์มีส่วนรับผิดชอบโดยอ้อมมากกว่าโดยตรง เพราะมหาวิทยาลัยสงฆ์

มิได้เป็นผู้คัดเลือกและจัดส่งพระเหล่านั้นไปปฏิบัติศาสนกิจ แม้ครั้งหนึ่งมหาวิทยาลัยสงฆ์เคยมีบทบาทเหล่านี้คือการจัดอบรมพระธรรมทูตไปต่างประเทศแต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จเนื่องจากอบรมเสร็จแล้วไม่สามารถหาวัดในต่างประเทศให้พระเหล่านั้นไปปฏิบัติศาสนกิจได้

การเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา

การดำเนินงานของมหาวิทยาลัยสงฆ์ที่มีภารกิจต่าง ๆ นอกจากด้านการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแล้ว กิจกรรมที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ดำเนินการอย่างต่อเนื่องและเด่นชัดจนนับได้ว่าเป็นภารกิจด้านหนึ่งของมหาวิทยาลัย และเป็นที่ยอมรับในความคิดเห็นของผู้บริหารและอาจารย์มหาวิทยาลัยสงฆ์ส่วนใหญ่คือ การเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา ภารกิจด้านนี้สอดคล้องกับที่พระพุทธเวที (ประยูคต์ ปยุตโต) กล่าวถึงบทบาทของมหาวิทยาลัยสงฆ์ บทบาทขั้นตัวของมหาวิทยาลัยสงฆ์คือ ทำหน้าที่เพื่อสถาบันพระพุทธศาสนา ทำหน้าที่เป็นขุมกำลังและภูมิปัญญาของคณะสงฆ์ เป็นแหล่งแห่งคำสอนที่ถูกต้อง แหล่งพุทธธรรม แหล่งความถูกต้องแห่งวิชาการทางพระพุทธศาสนา นี่คือบทบาทหลักของมหาวิทยาลัยสงฆ์จนทำให้มหาวิทยาลัยสงฆ์เป็นศูนย์วิทยาการทางพระพุทธศาสนา (พระพุทธเวที, 2532) ภารกิจด้านนี้มหาวิทยาลัยสงฆ์กำลังดำเนินการขยายให้กว้างขวางออกไปและปฏิบัติให้เป็นรูปธรรมมากขึ้น ในด้านทรัพยากรบุคคลนั้นมหาวิทยาลัยสงฆ์ยังมีบุคลากรที่สามารถตอบข้อโต้แย้งทางด้านพุทธศาสนาในปัจจุบันน้อยมาก เนื่องจากมหาวิทยาลัยยังคงให้ความสำคัญภารกิจด้านการให้การศึกษาอันถือได้ว่าเป็นภารกิจหลัก บุคลากรส่วนหนึ่งยังคงต้องมุ่งที่การเรียนการสอนเป็นหลัก โอกาสที่จะค้นคว้างานวิชาการเพื่อใช้ตอบปัญหาข้อสงสัยที่เกิดขึ้นจึงไม่ค่อยปรากฏมากนัก ประกอบกับบุคลากรในมหาวิทยาลัยยังมีปริมาณน้อยมาก ซึ่งมหาวิทยาลัยก็เพิ่งจะได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากรัฐบาลซึ่งอยู่ในระหว่างการวางแผนงานของมหาวิทยาลัย และในส่วนบุคลากรเท่าที่มีอยู่มหาวิทยาลัยก็ยังไม่มีการส่งเสริมหรือสนับสนุนเพิ่มพูนวิชาการแก่บุคลากรแต่อย่างใด ซึ่งสอดคล้องกับที่ไพฑูริย์ สีนลารัตน์ กล่าวว่า มหาวิทยาลัยควรจะมีการส่งเสริม ทั้งคุณภาพและปริมาณของบุคลากรในมหาวิทยาลัยให้มากขึ้นทันกับสภาพของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว มหาวิทยาลัยสงฆ์ควรมีส่วนเข้าไปช่วยผดุงมาตรฐานทางคุณธรรม จริยธรรม ศีลธรรมของสังคมในรูปแบบที่เหมาะสมกับสมณสาธูปของสงฆ์ ในฐานะที่พึงที่ปรึกษาและเป็นแหล่งชี้แนะปัญหาต่าง ๆ โดยใช้หลักของพระพุทธองค์ คัดเลือกและประยุกต์เนื้อหาสาระคำสอนของพระพุทธองค์มาใช้เพื่อให้เกิดความสงบสุขแก่บุคคลและสังคมโดย

สภาพสังคมสมัยใหม่ (โพทุรย์ ลินลาร์ตน์, ลัมภายณ) วิธีการหนึ่งซึ่งผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกมหาวิทยาลัยสงฆ์ได้เสนอไว้เป็นวิธีที่มหาวิทยาลัยสงฆ์สามารถดำเนินการสร้างทรัพยากรบุคคลากรที่มีคุณภาพขึ้นคือการนำอาสาสมัครที่ศึกษาจบปริญญาธรรม 9 ประโยคตั้งแต่ยังไม่อุปสมบทและยังไม่มียานประจำทำ ซึ่งนับได้ว่าเป็นกลุ่มผู้ที่มีสมองปราดเปรื่อง มหาวิทยาลัยสงฆ์สามารถรวบรวมมาอุปถัมภ์ไว้แล้วตั้งให้เป็นกรรมการวิชาการ เป็นผู้ค้นคว้าความรู้ในวิชาการทางพระพุทธศาสนาโดยมหาวิทยาลัยช่วยเหลือเป็นค่านิตยภัตบ้าง โดยไม่ต้องให้ท่านลำบากในการเดินทางและความป็นอยู่ อีกทางหนึ่งคือผลิตบุคลากรภายในมหาวิทยาลัยสงฆ์เองให้มีคุณภาพ มีความรอบรู้จริงจิงอย่างพระเทวที พระราชธรรมนิเทศ ไม่ใช่เพียงแค่จบเพื่อเอาปริญญา (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, ลัมภายณ)

ในด้านของเอกสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยสงฆ์ยังมีผลงานการตีพิมพ์น้อยมาก สาเหตุก็สืบเนื่องจากมีบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถในการเขียนน้อย แต่ละคนก็มีภาระหน้าที่ในการสอนและการบริหารซึ่งไม่ค่อยมีเวลาดำเนินการรวบรวมเอกสารต่าง ๆ มากนัก ประกอบกับบุคลากรจำนวนหนึ่งของมหาวิทยาลัยเป็นอาจารย์พิเศษซึ่งไม่มีเวลาทุ่มเทให้กับการเขียนตำราวิชาการมากนัก เท่าที่มีอยู่ก็เป็นตำราที่มีการแต่งมานานมากแล้ว ดังที่ในรายงานประเมินผลการปฏิบัติงานของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในช่วงแผนพัฒนาการศึกษาระดับอุดมศึกษาระยะที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) ก็สรุปไว้ว่าในช่วงเวลาดังกล่าวไม่พบว่าได้มีการส่งเสริมให้คณาจารย์ผู้ทำการสอนแต่งและแปลตำราเพื่อใช้ประกอบการเรียนการสอน สำหรับนิติตได้มีการจัดทำบ้างก็จัดทำในลักษณะเป็นเอกสารประกอบการสอนในรายวิชาที่รับผิดชอบ ส่วนใหญ่มักใช้ตำราของผู้อื่นประกอบการสอนและอ้างอิง ซึ่งสอดคล้องกับที่ศาสตราจารย์ รวี ภาวีไล กล่าวว่า มหาวิทยาลัยสงฆ์ยังมีผลงานด้านนี้น้อยมาก มีออกมาสองสามเล่มประมาณ 2 ปีมาแล้ว เป็นเรื่องของพระพุทธศาสนาและรวบรวมปรัชญานูรพิศ ดูเป็นงานที่ดีแต่ระยะเวลายาวนาน ฟังจะปรากฏให้เห็นชัดเจน 2 เล่ม สิ่งตีพิมพ์ต่าง ๆ น้อยเกินไป ผลงานทางวิชาการถ้าสรุปแล้วยังน้อยมากควรมีความพยายามสร้างผลงานที่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณชน (รวี ภาวีไล, ลัมภายณ)

ในด้านงานวิจัยของมหาวิทยาลัยสงฆ์ ยังไม่มีผลงานการวิจัยที่เด่นและแพร่หลายเท่าที่ควร แต่มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งก็ให้ความสำคัญกับงานวิจัยด้วยการจัดตั้งหน่วยงานขึ้นรับผิดชอบงานวิจัยของมหาวิทยาลัยขึ้น อย่างไรก็ตามงานวิจัยนั้นก็เป็นการกระบวนกรที่ต่อเนื่องจากทรัพยากรบุคคล การผลิตผลงานทางวิชาการ หรือแม้กระทั่งคุณภาพในการผลิตบัณฑิตของมหาวิทยาลัยสงฆ์ เมื่อสิ่งต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวข้างต้นยังไม่อยู่ในปริมาณและคุณภาพที่พอเพียงแล้ว ผลกระทบถึงงานการวิจัยย่อมหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังที่พระเทวทีเมื่อครั้งดำรงตำแหน่งพระราชวรมุนีกล่าวไว้ว่า งานค้นคว้าวิจัยต่าง ๆ ก็มีเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาให้วิจัยมากมายหลายเรื่อง โดยเฉพาะในปัจจุบันการวิจัยเกี่ยวกับสภาวการณ์ของพระพุทธศาสนา

ก็มีความสำคัญมาก เมื่อวิจัยค้นคว้าแล้วก็มีการผลิตตำราที่ไปพัวพันกับคุณภาพของผู้สำเร็จการศึกษาก็เป็นแหล่งปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา ใคร ๆ ก็มองไปที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ มหาวิทยาลัยก็ต้องให้บริการ (พระราชวรมนี, 2528) นอกจากมหาวิทยาลัยสงฆ์จะให้ความสำคัญกับงานวิจัยด้วยการตั้งหน่วยงานขึ้นมารับผิดชอบโดยตรงแล้ว ผู้วิจัยยังพบอีกว่ามหาวิทยาลัยได้ตั้งบัณฑิตวิทยาลัยขึ้นเพื่อเปิดให้มีการเรียนการสอนในระดับบัณฑิตศึกษาซึ่งก็จะมีการศึกษาค้นคว้างานวิทยานิพนธ์อันเป็นส่วนหนึ่งในการสนับสนุนให้เกิดงานวิจัยที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาขึ้นในมหาวิทยาลัยสงฆ์

มหาวิทยาลัยสงฆ์นับได้ว่าเป็นสถาบันอุดมศึกษาที่ทำหน้าที่เพื่อภารกิจของสถาบันได้ครบทั้ง 3 ประการคือ การให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรหรือการผลิตบัณฑิต การเผยแผ่พระพุทธศาสนาหรือเป็นการให้บริการวิชาการทางพระพุทธศาสนา และการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนาหรือการค้นคว้าวิจัยงานเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา อันสอดคล้องกับที่ปวีย อึ้งภากรณ์ ได้กล่าวถึงหน้าที่ของสถาบันอุดมศึกษาซึ่งมีหน้าที่และความรับผิดชอบคือสอนนิสิตให้มีความรู้ในศิลปวิทยาการยอดเยี่ยม วิจัยในศิลปวิทยาการก้าวหน้าและแตกฉานยิ่งขึ้น และอำนวยประโยชน์โดยตรงต่อสังคม (ปวีย อึ้งภากรณ์, 2517) ในกรณีของประเทศไทยนั้น ประkob คุปรัตน์ กล่าวว่าไว้ว่าสำหรับประเทศไทยหน้าที่หลักของสถาบันอุดมศึกษานอกจากจะมีเพื่อการเรียนหรือการผลิตบัณฑิต การวิจัย และการให้บริการชุมชนแล้ว ในปัจจุบันยังได้กำหนดให้มีหน้าที่ในการผดุงรักษาศิลปวัฒนธรรมเอาไว้ด้วย (ประkob คุปรัตน์, 2525) ในประการสุดท้ายที่เพิ่มขึ้นคือการผดุงรักษาศิลปวัฒนธรรมนั้น ผู้วิจัยพบว่ามหาวิทยาลัยได้มีการดำเนินการอยู่แล้วด้วยการจัดให้พระนิสิตนักศึกษาได้ศึกษารายวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ การดูแลรักษา อนุรักษ์ และทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม และโดยสมณสาธูปของพระภิกษุสงฆ์ซึ่งต้องปฏิบัติงานด้านพระศาสนาและเป็นผู้นำด้านขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมของไทยอยู่แล้ว เนื่องจากสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เกิดขึ้นที่วัดอันเป็นศูนย์รวมศิลปวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ ตลอดจนกระทั่งโบราณสถาน โบราณวัตถุ ซึ่งพระภิกษุสงฆ์จะเป็นผู้ใกล้ชิดอยู่กับสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้อยู่แล้วโดยสภาพความเป็นจริง ยิ่งได้รับการศึกษาอบรมจากมหาวิทยาลัยสงฆ์มาด้วยแล้ว พระภิกษุสงฆ์จะทำหน้าที่ดูแล ทำนุบำรุงอนุรักษ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในฐานะผู้นำในการทำนุบำรุง ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้นผู้วิจัยจึงเห็นว่ามหาวิทยาลัยสงฆ์ไม่จำเป็นต้องกำหนดภารกิจด้านการอนุรักษ์และทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมเอาไว้เป็นภารกิจหนึ่งของมหาวิทยาลัยสงฆ์ ซึ่งจริง ๆ แล้วมหาวิทยาลัยโดยทั่วไปก็มิได้ให้ความสำคัญกับภารกิจประการที่สี่ด้านการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมมากเท่ากับภารกิจด้านอื่น ดังที่เสฐียรพงษ์ วรรณปก กล่าวว่าไว้ว่า ภารกิจด้านการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมเป็นผลพลอยได้เมื่อมีการเรียนการสอนให้การศึกษาไป คนก็เกิดสำนึกขึ้นที่จะไปทำนุบำรุงไปดูแล จริง ๆ แล้วมหาวิทยาลัยทั่วไปก็ไม่ได้ทำนุบำรุงอะไรมากนัก (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, สัมภาษณ์)

และก็สอดคล้องกับที่ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร. กล่าวถึงหน้าที่ของมหาวิทยาลัยทั่วไปว่ามีอยู่ 4 ด้านคือ 1. ด้านการสอน 2. ด้านการวิจัย 3. ด้านการให้บริการทางวิชาการแก่ประชาชน และ 4. ด้านบำรุงส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยได้รับงบประมาณเพื่อกิจการใน 3 ประการแรกพอสมควร แต่ในด้านบำรุงส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมนั้น ยังได้รับงบประมาณน้อยมาก และความสนใจของผู้บริหารงานมหาวิทยาลัยก็น้อยกว่าด้านอื่น ๆ อยู่อีกมาก (ประเสริฐ ณ นคร, 2531) จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า ภารกิจประการสุดท้ายด้านการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมนั้นเป็นภารกิจของมหาวิทยาลัยทั่วไปที่ถูกกำหนดไว้ตามกฎหมาย แต่ในทางปฏิบัติมหาวิทยาลัยก็ได้ให้ความสำคัญมากนับแต่ดำเนินการเพื่อให้ครบตามที่กฎหมายกำหนดเท่านั้น แต่มหาวิทยาลัยสงฆ์กลับเป็นสถาบันอุดมศึกษาที่มีการดำเนินงานด้านนี้อย่างสม่ำเสมอ โดยมีข้อกำหนดให้เป็นภารกิจของมหาวิทยาลัยแต่อย่างใด ฉะนั้นหากสถาบันอุดมศึกษาโดยทั่วไปมีภารกิจหรือหน้าที่ที่จะต้องกระทำอยู่ 4 ประการคือ การผลิตบัณฑิต การวิจัย การให้บริการวิชาการแก่ชุมชน และการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมแล้ว ภารกิจต่าง ๆ เหล่านี้มหาวิทยาลัยสงฆ์ก็ได้กระทำอย่างต่อเนื่องเสมอมา จึงอาจกล่าวได้ว่ามหาวิทยาลัยสงฆ์ก็นับเป็นสถาบันอุดมศึกษาแห่งหนึ่งเช่นกัน

การดำเนินการกิจต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ที่กระทำอยู่นั้น เป็นการดำเนินการไปตามความผูกพันที่มีอยู่ระหว่างสถาบันและตัวบุคคลที่จากความศรัทธา แท้จริงแล้วหากมหาวิทยาลัยสงฆ์อาจไม่ดำเนินการกิจใดภารกิจหนึ่งก็ได้ เนื่องจากไม่มีข้อกำหนดของกฎหมายคือพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยสงฆ์ เหมือนกับพระราชบัญญัติของมหาวิทยาลัยทั่วไปซึ่งกฎหมายกำหนดภารกิจไว้ซึ่งต้องปฏิบัติตาม มหาวิทยาลัยเป็นสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการศึกษาให้โดยไม่มีผลตอบแทน ผู้สอนก็มาสอนด้วยใจรักด้วยความผูกพัน ผู้เรียนก็สมัครใจที่จะมาเรียนมาแสวงหาความรู้เพื่อไปปฏิบัติหน้าที่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีวิชาศึกษาหาความรู้เพื่อไปประกอบอาชีพอย่างนักศึกษาธรรมบาล มหาวิทยาลัยสงฆ์จึงไม่จำเป็นต้องผลิตคนเพื่อสนองความต้องการของตลาดอย่างมหาวิทยาลัยทั่วไป คุณภาพจึงเป็นเรื่องสำคัญ มหาวิทยาลัยสงฆ์พยายามเสาะแสวงหาข้อความรู้ต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาเพื่อนำมาเผยแผ่ต่อประชาชนและสังคม ดังที่ศาสตราจารย์ สุมน อมรวิวัฒน์ กล่าวไว้ว่า บทบาทหน้าที่ของมหาวิทยาลัยสงฆ์นั้นเป็นบทบาทที่ซ้อนกันระหว่างการเป็นแหล่งที่มีวิทยการชั้นสูงกับสถาบันศาสนา คือการสร้างผู้นำในสถาบันศาสนาด้วย เพราะว่าถ้ามหาวิทยาลัยโดยทั่วไปประสบความสำเร็จแล้วก็เป็นความสำเร็จของมหาวิทยาลัย แต่ถ้ามหาวิทยาลัยสงฆ์ล้มเหลวจะเป็นความสำเร็จของสถาบันทางพระพุทธศาสนาด้วย (สุมน อมรวิวัฒน์, สัมภาษณ์) ฉะนั้นมหาวิทยาลัยสงฆ์ต้องเป็นสถาบันหลักในการสืบสานพระพุทธศาสนาด้วยการปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ ที่ยึดถือและดำเนินการอย่างต่อเนื่องเสมอมา แม้จะไม่มีข้อกำหนดภารกิจนั้น ๆ ด้วยพระราชบัญญัติของมหาวิทยาลัยสงฆ์ก็ตาม

ข้อเสนอแนะ

จากข้อค้นพบดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะสำหรับมหาวิทยาลัยสงฆ์ดังนี้

ด้านการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร

1. มหาวิทยาลัยควรรับผิดชอบการจัดการศึกษาในระดับอุดมศึกษาเพียงอย่างเดียว ส่วนในระดับที่ต่ำกว่าอุดมศึกษานั้นควรจะมีให้เป็นภาระหน้าที่ของหน่วยงานอื่นในสถาบันสงฆ์ เนื่องจากปัจจุบันมีโอกาสของการศึกษามีมากขึ้นทั้งในระบบและนอกระบบการศึกษา ปัญหาที่มหาวิทยาลัยสงฆ์วิตกเกี่ยวกับทรัพยากรที่จะเข้ามาศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยสงฆ์จะมีน้อย มีข้อเหตุนั้นมหาวิทยาลัยสงฆ์ควรวิตกเนื่องเพราะมหาวิทยาลัยสงฆ์ได้ผลิตบัณฑิตเพื่อป้อนตลาดแรงงานอย่างสถาบันอุดมศึกษาโดยทั่วไปซึ่งตลาดแรงงานจะมีส่วนในการกำหนดความต้องการในการผลิตบัณฑิต ปัจจัยในการกำหนดความต้องการผลิตพระบัณฑิตของมหาวิทยาลัยสงฆ์มีได้อยู่ที่ตลาดแรงงานอย่างสถาบันอุดมศึกษาก็จริง แต่ปัจจัยในการกำหนดความต้องการการผลิตพระบัณฑิตขึ้นกับความต้องการพระบัณฑิตที่จะจบไปเป็นศาสนทายาทที่ดีที่มีคุณภาพ สำหรับเผยแผ่พระพุทธศาสนา ส่วนหนึ่งต้องยอมรับว่าปัจจุบันปริมาณความต้องการพระที่มีคุณภาพหรือไปทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในประเทศและต่างประเทศ ยังมีความต้องการอีกจำนวนมากนั้น มหาวิทยาลัยสงฆ์ยังไม่สามารถสนองตอบได้อย่างเต็มที่ แต่การผลิตพระบัณฑิตจำนวนมากให้เพียงพอกับความต้องการแต่มีได้คำนึงถึงคุณภาพนั้นคงไม่ใช่สิ่งที่คณะสงฆ์พึงประสงค์ หากแต่เป็นพระบัณฑิตที่มีคุณภาพมากกว่าเพื่อไปเป็นศาสนทายาทที่ดีตามอุดมการณ์ของสถาบัน คุณภาพของบัณฑิตจึงเป็นสิ่งสำคัญมีข้อปริมาณ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากรบุคคลของมหาวิทยาลัยสงฆ์ซึ่งขาดแคลนอยู่มาก เมื่อมหาวิทยาลัยสงฆ์ต้องมารับผิดชอบการจัดการศึกษาในระดับต่ำกว่าอุดมศึกษาด้วย ก็จะทำให้ภาระงานของบุคลากรมีมากขึ้นไป โอกาสหรือเวลาที่ว่างเว้นจากการสอนในระดับอุดมศึกษาจะมาสว่างงานวิชาการค้นคว้าข้อความรู้ใหม่ ๆ ก็ไม่สามารถกระทำได้ และเมื่อมหาวิทยาลัยสงฆ์รับผิดชอบการอุดมศึกษาเพียงด้านเดียวโดยมอบหมายให้ส่วนงานที่เกี่ยวข้อง เช่น โรงเรียนพระปริยัติธรรมซึ่งจัดสอนตามหลักสูตรกระทรวงศึกษาธิการ รับผิดชอบดำเนินการในส่วนนี้ต่อไป มหาวิทยาลัยสงฆ์ก็สามารถนำบุคลากรที่เคยรับผิดชอบงานเหล่านั้นมาทุ่มเทให้กับงานการอุดมศึกษาในมหาวิทยาลัยเป็นการแก้ปัญหาคาดแคลนบุคลากรได้ประการหนึ่ง

2. ในการจัดการเรียนการสอนทั้งวิชาการทางพระพุทธศาสนาและวิชาสามัญทางโลกนั้น มีสัดส่วนเหมาะสมตามที่ผู้บริหารและอาจารย์มหาวิทยาลัยสงฆ์ส่วนใหญ่เห็นชอบ ทั้งนี้มหาวิทยาลัยให้ความสำคัญในวิชาพระพุทธศาสนาเป็นหลักก็จริงอยู่ แต่เมื่อสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปมหาวิทยาลัยสงฆ์ก็มีการพัฒนาการตามไป จะเห็นได้ว่ามีการเปิดสอนบางสาขาวิชาเหมือนมหาวิทยาลัยทั่วไปเช่น ภาควิชารัฐศาสตร์

ภาควิชาเศรษฐศาสตร์ เป็นต้น ซึ่งเป็นการสอนอิงทางโลกมากเกินไป มหาวิทยาลัยสงฆ์ควรจัดสอนโดยเน้นด้านวิชาพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริงเพียงด้านเดียว เนื่องจากผู้ที่เข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ก็ล้วนเป็นพระภิกษุสามเณรทั้งสิ้น และยังเป็นกลุ่มที่ได้รับการศึกษาอบรมในเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ตลอดมา เมื่อมารับการศึกษาในระดับอุดมศึกษาจึงเป็นการมาต่อขอลดเพื่อให้เกิดความแตกฉานยิ่งขึ้น มิใช่มาศึกษาต่อในสาขาวิชาที่มหาวิทยาลัยสงฆ์เองก็ไม่มี ความถนัด ผู้เรียนก็ไม่มีพื้นฐานมาก่อน การเรียนการสอนก็ไม่สามารถแข่งขันกับมหาวิทยาลัยทั่วไปที่มีความพร้อมมากกว่า ทั้งนี้ยังเป็นการช่วยตัดสินใจให้แก่พระภิกษุสามเณรที่จะเข้ามาศึกษา ก็จะมาด้วยใจรักในวิชาการพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง มาด้วยใจรักและมุ่งมั่น มหาวิทยาลัยก็จะได้ทรัพยากรที่มีคุณภาพมากกว่าปริมาณ มหาวิทยาลัยสงฆ์จึงควรรักษาศักยภาพที่มีอยู่สำหรับงานที่ถนัดเพื่อให้เกิดความเป็นเลิศทางวิชาการด้านพระพุทธศาสนา

ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

1. การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศ มหาวิทยาลัยสงฆ์ต้องเร่งดำเนินการให้เป็นรูปธรรมในนามของสถาบันให้มากขึ้น โดยการกำหนดเป็นแผนปฏิบัติการ กำหนดกิจกรรมการเผยแผ่ กำหนดกลุ่มเป้าหมาย กำหนดสื่อเช่น กิจกรรมสำคัญทางพุทธศาสนาซึ่งปฏิบัติกันอย่างสม่ำเสมอที่พุทธมณฑล มหาวิทยาลัยสงฆ์ควรมีส่วนเข้าไปรับผิดชอบดำเนินการ และด้านสื่อสิ่งพิมพ์ควรมีบทความ ข้อเสนอแนะต่าง ๆ ที่ทันกับเหตุการณ์ซึ่งเกิดขึ้นในปัจจุบันทางสังคม มหาวิทยาลัยควรเสนอความคิดเห็นผ่านทั้งสื่อของมหาวิทยาลัยสงฆ์และสื่อมวลชนต่าง ๆ ต่อสาธารณชนอย่างสม่ำเสมอ มหาวิทยาลัยต้องมีหน่วยงานและบุคลากรที่ทำหน้าที่รับผิดชอบกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้อย่างจริงจัง

2. การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ มหาวิทยาลัยสงฆ์มีบทบาทในด้านนี้น้อยมากเท่าที่มีอยู่ในต่างประเทศขณะนี้ เป็นพระบัพติศมาที่ออกไปจากมหาวิทยาลัยสงฆ์ก็จริง แต่พระเหล่านั้นหาทางไปด้วยตนเอง หากมีใช่เป็นการจัดส่งไปโดยความรับผิดชอบของมหาวิทยาลัยสงฆ์ ในส่วนนี้มหาวิทยาลัยสงฆ์ต้องพยายามเข้ามามีบทบาทและความรับผิดชอบให้มากขึ้น ด้วยการประสานงานกับคณะสงฆ์หรือราชการที่เกี่ยวข้องเช่น มหาเถรสมาคม กรมการศาสนา เป็นต้น เพราะเมื่อมหาวิทยาลัยสงฆ์เข้าไปมีส่วนรับผิดชอบพระภิกษุสงฆ์ที่จะเดินทางไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศแล้ว ปัญหาเรื่องภาษาที่ใช้ในการเผยแผ่ การสอนวิปัสสนากรรมฐานแก่ชาวต่างประเทศ ปัญหาเรื่องกฎหมาย ระเบียบประเพณีปฏิบัติท้องถิ่นซึ่งวัดไทยในต่างประเทศกำลังประสบอยู่ขณะนี้ จะได้รับการแก้ไขได้อย่างเป็นระบบด้วยการให้ความรู้ต่าง ๆ เป็นพิเศษจากมหาวิทยาลัยสงฆ์ ซึ่งจะช่วยให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศเป็นเอกภาพมากกว่าที่ต่างคนต่างทำอยู่ในเวลานี้

ด้านการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา

1. ทรัพยากรบุคคลในมหาวิทยาลัยสงฆ์ควรมีความหลากหลายในสาขาวิทยาการ มิใช่มีแต่บุคลากรที่จบจากมหาวิทยาลัยสงฆ์เองเป็นส่วนใหญ่ เพราะจะทำให้การบริหารงานและวิชาการของมหาวิทยาลัยสงฆ์ไม่เกิดความหลากหลายเท่าที่ควร เนื่องด้วยบุคลากรเหล่านั้นได้รับการหล่อหลอมมาจากสถาบันเดียวกัน แนวคิด วิธีการต่าง ๆ ตลอดจนวิชาการที่ได้รับมาอาจทำให้การปฏิบัติออกมาคล้ายคลึงกันมากไม่สามารถตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมยุคปัจจุบัน อันเป็นเหตุให้มหาวิทยาลัยสงฆ์ไม่สามารถพัฒนาไปได้มากเท่าที่ควรจะเป็น โดยเฉพาะห้องสมุดของมหาวิทยาลัยสงฆ์ ซึ่งยังไม่เหมาะสมที่เป็นแหล่งรวมวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง เอกสารวิชาการยังคงมีน้อยมาก เช่น งานการวิจัยด้านพุทธศาสนาต่าง ๆ มหาวิทยาลัยสงฆ์ควรได้รวบรวมจากสถาบันการศึกษาอื่นที่ได้มีการจัดทำไว้แล้วมารวมไว้ที่ห้องสมุดของมหาวิทยาลัยสงฆ์ รวมถึงวัสดุ อุปกรณ์ในการเรียนการสอนที่ไม่มีเทคโนโลยีหรือมีความทันสมัยเพียงพอ มหาวิทยาลัยควรมีกิจกรรมร่วมกับสถาบันอุดมศึกษาหรือองค์กรอื่น ๆ ภายนอกมหาวิทยาลัยเพื่อให้บุคลากรในมหาวิทยาลัยได้มีโอกาสพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่าง ๆ เพื่อนำกลับมาช่วยปรับปรุงพัฒนาสิ่งต่าง ๆ ในมหาวิทยาลัยให้ทันสมัยเหมาะสมกับการเป็นสถาบันอุดมศึกษาทางด้านพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

2. มหาวิทยาลัยสงฆ์ต้องเร่งสร้างความเป็นเลิศทางวิชาการทางพระพุทธศาสนาให้เกิดขึ้นในมหาวิทยาลัยสงฆ์ เพื่อจะได้เป็นแหล่งในการตอบปัญหา ข้อสงสัย เป็นแหล่งสำหรับค้นคว้าข้อความรู้ด้านวิชาการพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะทรัพยากรบุคคลที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ยังขาดแคลนอยู่ มหาวิทยาลัยต้องกำหนดแผนพัฒนากำลังคณีให้แน่นอน มหาวิทยาลัยสงฆ์ต้องเร่งส่งเสริมให้อาจารย์มีการแต่งตำราวิชาการทางพระพุทธศาสนาเพื่อใช้สำหรับการเรียนการสอนและใช้เป็นเอกสารอ้างอิงทางวิชาการได้ มหาวิทยาลัยต้องมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ทั้งวิชาการทางพระพุทธศาสนาและวิชาสามัญทางโลก ระหว่างอาจารย์ของมหาวิทยาลัยสงฆ์กับบุคลากรในสถาบันการศึกษา องค์กรต่าง ๆ หรือศาสนาอื่น ๆ เพื่อเป็นการเพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์แก่บุคลากรในมหาวิทยาลัย อันจะมีส่วนกระตุ้นให้บุคลากรในมหาวิทยาลัยเกิดกำลังใจในการสร้างผลงานทางวิชาการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการค้นคว้าวิจัยในข้อความรู้ต่าง ๆ เกี่ยวกับวิชาการทางพระพุทธศาสนาอย่างจริงจังและเป็นรูปธรรมมากขึ้น เพื่อที่จะนำคำตอบเหล่านั้นมาช่วยในการตอบปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมต่อไป

และข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไปควรศึกษาถึงการดำเนินงานด้านต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ ภายหลังจากที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ได้ใช้แผนพัฒนามหาวิทยาลัย ระยะที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) เพื่อดูความเปลี่ยนแปลงหรือความก้าวหน้าต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ โดยเฉพาะการดำเนินการกิจด้านต่าง ๆ